

Instytut Pamięci Narodowej - Archiwum

<https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/206174,Komunikat-dr-Andrzeja-Sznajdera-dyrektora-Oddzialu-IPN-w-Katowicach.html>
01.03.2026, 02:42

Komunikat dr. Andrzeja Sznajdera, dyrektora Oddziału IPN w Katowicach

Data publikacji 27.01.2025

23 stycznia 2025 r. posłowie na Sejm RP podczas konferencji zgłosili pod adresem Prezesa IPN szereg pytań dotyczących Górnego Śląska, m.in. czy „ustalił osoby, które w latach 1945-1949 kierowały ludźmi do kopalń do katorżniczej pracy”, zaznaczając jednocześnie, że „te osoby w wyniku tak zwanej pracy straciły życie, te osoby również zostały okaleczone. Dziś nie mają żadnej możliwości dochodzić do swoich praw”.

W związku z tymi wypowiedziami, wypada przypomnieć, że deportacje mieszkańców Górnego Śląska do Związku Sowieckiego w 1945 r., mordy dokonywane przez żołnierzy Armii Czerwonej na ludności cywilnej, funkcjonowanie obozów pracy, grabież zakładów przemysłowych oraz wysiedlenia osób uznanych za Niemców pozostają jednym z głównych tematów projektów badawczych, edukacyjnych, wystawienniczych, oraz śledztw w katowickim oddziale IPN.

Już w 2000 r. pion śledczy oddziału IPN w Katowicach podjął śledztwo w sprawie deportacji mieszkańców Górnego Śląska. W toku śledztwa ustalono m.in., że akcja deportacji mieszkańców Górnego Śląska była skutkiem rozkazu Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR, Generalnego Komisarza Bezpieczeństwa Państwowego Ł. P. Berii nr 0016 z dnia 11 stycznia 1945 r. i nr 0061 z dnia 6 lutego 1945 r. oraz od decyzji Państwowego Komitetu Obrony ZSRR z 3 lutego 1945 r. o wykorzystaniu przez Związek Radziecki „niemieckiej siły roboczej”.

Należy zauważyć, iż Państwowy Komitet Obrony ZSRR funkcjonował od 30 czerwca 1941 r. do 9 września 1945 r., a w jego skład wchodził: Beria Ławrientij Pawłowicz ur. 17 marca 1899 r., zm. 23 grudnia 1953 r., Bułganin Mikołaj Aleksandrowicz ur. 30 maja 1895 r., zm. 24 lutego 1975 r., Kaganowicz Łazar Mosiejewicz ur. 10 listopada 1893 r., zm. 25 lipca 1991 r. (w Komitecie od 1942 r.), Malenkow Gieorgij Maksymilianowicz ur. 1902 r., zm. 1988 r., Mikojan Anastaz Iwanowicz ur. 1895 r., zm. 1978 r. - w Komitecie od 1942 r., Mołotow Wiaczesław Michajłowicz Skrijabin zm. 8 listopada 1986 r., Stalin Josif Wisarionowicz ur. 21 grudnia 1879 r., zm. 5 marca 1953 r., Woroszyłow Kliment Jefremowisz ur. 23 stycznia 1881 r., zm. 2 grudnia 1969 r., Wozniesiński Mikołaj Aleksiejewicz ur. 18 listopada 1903 r., zm. 1 października 1950 r. - w Komitecie od 1942 r.

Wspomniana wyżej decyzja Komitetu została później zaakceptowana w toku rozmów i

ustaleń zapadłych na konferencji Wielkiej Trójki w Jałcie (4 – 11 luty 1945 r.). Postanowiono wówczas, że Niemcy winny płacić odszkodowania wojenne na rzecz aliantów, m.in. poprzez świadczenie pracy fizycznej przez obywateli niemieckich.

Z powyższych ustaleń wynikał m.in. nakaz zmobilizowania wszystkich nadających się do pracy fizycznej i zdolnych do noszenia broni Niemców – w wieku od 17 do 50 lat. Tych, którzy służyli w Wehrmachcie lub w Volkssturmie należało traktować jak jeńców wojennych i kierować do obozów jenieckich NKWD. Natomiast z pozostałych zmobilizowanych formowano bataliony robocze, po 750 – 1200 osób, celem wykorzystania w pracy przymusowej na terenie Związku Radzieckiego, w pierwszej kolejności na terenie Ukraińskiej i Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

Przedmiotem odrębnych śledztw było funkcjonowanie Obozu Pracy w Świętochłowicach – Zgodzie, masakry ludności cywilnej w Miechowicach, Gliwicach i Przyszowicach.

W 2003 r. w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu – pod patronatem wojewody śląskiego, marszałka województwa śląskiego, prezydenta Katowic oraz biskupów katowickiego i gliwickiego – otwarto wystawę przygotowaną przez IPN pt. „Deportacje Górnoślązaków do ZSRR w 1945 r.”. Przez następne 10 lat odwiedziła ona kilkadziesiąt miast i miejscowości na Górnym Śląsku. Po gruntownej przebudowie, przybrała ona postać stałej ekspozycji w Centrum Dokumentacji Deportacji Górnoślązaków do ZSRR w 1945 r. Centrum powstało w 2015 r. w Radzionkowie, staraniem burmistrza tego miasta Gabriela Tobora i przy finansowym wsparciu 30 samorządów śląskich miast i gmin. W otwarciu Centrum uczestniczył prezydent Bronisław Komorowski.

Ustalenia wspomnianego wcześniej śledztwa IPN stały się bazą dla historyków do dalszych badań na ten temat. Owocem tych prac prowadzonych w IPN jest 18 publikacji książkowych: naukowych, popularnonaukowych, edycji źródeł oraz trzy teki edukacyjne. Zwieńczeniem tych prac jest wydana w 2021 r. „Księga aresztowanych, internowanych i deportowanych z Górnego Śląska do ZSRR w 1945 roku” autorstwa dr. Dariusza Węgrzyna. Publikacja ta zawiera 46 200 biogramów mieszkańców Górnego Śląska internowanych, aresztowanych i deportowanych do pracy przymusowej w ZSRS w 1945 r. Każdy z nich został opracowany na podstawie dokumentów proveniencji polskiej, niemieckiej i rosyjskiej oraz relacji świadków. Książka jest jednym z nielicznych przykładów upamiętnienia imiennego dużej akcji deportacyjnej okresu II wojny światowej. Zawiera personalia i krótkie biogramy około 95% wszystkich deportowanych do ZSRS Górnoślązaków, którzy w okresie od lutego do kwietnia 1945 r. trafili do łagrów i pracowali tam nawet do końca 1949 r. Książka otrzymała Nagrodę „Przeglądu Wschodniego” za rok 2021 w kategorii „Dzieje Polaków na Wschodzie”.

Najnowsza monografia tego samego autora, wydana w 2024 r. to „»Internirung«. Deportacja mieszkańców Górnego Śląska do ZSRS na tle wywózek niemieckiej ludności cywilnej z Europy Środkowo-Wschodniej do sowieckich łagrów pod koniec II wojny światowej”.

W ciągu tych prawie 25 lat IPN był również inicjatorem kilku konkursów historyczno-literackich adresowanych do uczniów oraz dorosłych. Zebrany został pokaźny zbiór dokumentacji (w tym relacji filmowych) ostatnich żyjących świadków. Na ich podstawie powstały filmy dokumentalne: „Przemilczana tragedia” (2004 r.) i „Tragedia Górnośląska 1945” (2015 r.).

Jest nam niezmiernie przykro, że musimy przypominać o naszym ponad dwudziestoletnim dorobku prokuratorskim, naukowym, edukacyjnym – i to w przededniu 80. rocznicy obchodów „Tragedii Górnośląskiej”. Zwracamy się z apelem o godne uczczenie tysięcy ofiar deportacji, zmuszonych do niewolniczej pracy „na nieludzkiej ziemi”.

Katowice, 24 stycznia 2025 r.

dr Andrzej Sznajder,

dyrektor Oddziału IPN w Katowicach